

СЛОВ'ЯНСЬКІ ТОПОНІМИ НА ТЕРИТОРІЇ ГРЕЦІЇ. IX¹(етимологічний коментар)

У статті запропоновано етимологічну інтерпретацію давніх слов'янських ойконімів на території середньовічної Греції. Як і в попередніх статтях цього циклу, тут ставиться мета відновлення первісної форми і структурної характеристики апелятивів, законсервованих в основах розглянутих назв населених пунктів.

Ключові слова: етимологія, праслов'янський, реконструкція, дериват.

1. Етимологічний коментар наведених у цій статті топонімів розпочинається розглядом фракійської місцевої назви *Velas*, яку П. Й. Шафарик вважав слов'янською, проте не наводив доказів своєї точки зору². Гадаємо, *Velas* відбиває псл. *Velesъ, що за всіма формальними показниками відповідає давньоруському міфоніму *Велесъ* («Слово о полку Игореве») ~ лит. *vėlės* «душі померлих»³. Спроби пов'язати друс. *Велесъ* із деякими зовні близькими балканськими топонімами з метою довести значну архаїку міфоніма були й раніше. Так, М. С. Дринов зіставляв давню східнослов'янську форму з топонімами *Veles* у Македонії (~ гр. *Βελεσσός*, *Βελεσσά*) та *Vėlės* в Албанії, і це скептично було сприйнято М. Фасмером, який, не пояснюючи причин, вважав, що таку етимологію не можна визнати вірогідною. Дослідник сумнівався і в очевидності зближення цих назв із лит. *vėlės* «душі померлих» (Фасмер⁴, I, 287). На нашу думку, актуальність зіставлення всіх наведених лексем не втрачає своєї ваги й

¹ Початок див.: *Liadi O. I.* Слов'янські топоніми на території Греції (етимологічний коментар) // *Linguistica slavica* : Ювілейний збірник на пошану Ірини Михайлівни Железняк / Відп. ред. В. П. Шульгач.— К., 2002.— С. 49–56 (I); Студії з ономастики та етимології. 2002 / Відп. ред. О. П. Карпенко.— К., 2002.— С. 112–116 (II); Студії з ономастики та етимології. 2003 / Відп. ред. В. П. Шульгач.— К., 2003.— С. 47–56 (III); Восточноукраинский лингвистический сборник.— Донецк, 2004.— Вып. 9.— С. 37–42 (IV); Студії з ономастики та етимології. 2005 / Відп. ред. В. П. Шульгач.— К., 2005.— С. 45–51 (V); Мовознавство.— 2004.— № 5–6.— С. 83–86 (VI); Студії з ономастики та етимології. 2006 / Відп. ред. О. П. Карпенко.— К., 2006.— С. 42–50 (VII); Мовознавство.— 2006.— № 4.— С. 60–65 (VIII). Див. ще наші статті : Праслов'янські суфіксальні похідні за даними балканської топонімії // Типологія мовних значень у діхронічному та зіставному аспектах.— Донецьк, 2002.— Вып. 6.— С. 140–144; Праслов'янські безсуфіксні імена за даними топонімії Балкан // *Studia germanica et romanica* : Інозем. мови. Зарубіж. літ. Методика викладання.— Донецьк, 2004.— Т. 1. № 2.— С. 67–73; Давня ономастика Балкан і реконструкція праслов'янської діалектної лексики // Компаративістика і типологія у сучасній лінгвістичній науці: здобутки і проблеми : Матеріали III Міжнар. лінгвіст. семінару 11–14 червня 2004 р.— Донецьк, 2004.— С. 193–198.

² *Шафарик П. Й.* Славянские древности / Пер. с чеш. О. Бодянского.— М., 1837.— Т. 1.— С. 133.

³ Форми наведено за: *Трубачев О. Н.* Мысли по поводу новой книги: Leszek Moszyński. Die vorchristliche Religion der Slaven im Lichte der slavischen Sprachwissenschaft (Böhlau Verlag, Köln ; Weimar ; Wien, 1992) // *Трубачев О. Н.* Этногенез и культура древнейших славян : Лингвист. исслед.— 2-е изд.— М., 2003.— С. 416.

⁴ Список скорочень див. у кінці статті.

сьогодні, принаймні до того часу, поки не буде знайдене переконливіше пояснення їхньої генези.

Разом із цим існує потенційна можливість тлумачення псл. *Velesъ як власне слов'янського утворення від основи дієслова *velēti, **vel'q* за допомогою форманта -есъ. Східнослов'янський діалектний словник дає реальні підстави для реконструкції відповідного апелятива як імовірного твірного для імені божества *Velesъ, пор. рос. діал. рязан. *велесъ* «володар, велитель, розпорядник, укажчик». Його зв'язок із рос. *велеть* досить прозорий, і це давно помітив В. І. Даль, який у статті, присвяченій тлумаченню рос. *велесъ*, серед співвідносних із ним слів дав *велѣть* (Даль, I, 175: тут же подано *велець* і *великій*). На давність деривата *vel-esъ вказує архаїчна непродуктивна словотвірна модель із формантом -есъ, тому прозора словотвірна структура рос. діал. *велесъ* і його явний зв'язок із *велеть* не суперечать подібному висновку: дієслово та ім'я просто відтворюються як стара словотвірна пара, зберігаючи чіткий семантичний зв'язок. Отже, псл. діал. *velesъ доцільно розглядати як назву діяча, що закономірно стала твірною для назви божества. Щодо вживання -есъ як суфікса назви особи за способом діяльності пор. формально і функціонально тотожний литовський (длит. і діал.) формант -esas, який творив пейоративні поміна agentis на зразок *burgēsas* «хто постійно бурмоче» ~ *burgėti* «бурмотіти»⁵.

Таким чином, якщо в діалектах давніх балканських слов'ян колись функціонував аналогічний міфонім, то цілком імовірно, що наведені місцеві назви дериваційно пов'язані саме з ним. Тобто вони потенційно репрезентують посесивне утворення, що належить до категорії дериватів із відсутніми формальними (суфіксальними) ознаками посесивності, пор., наприклад, ст.-рос. *Устинья* — назва пустища (Влад. пов.; АИ Указ., 200) < *Устинья* — канонічне жіноче ім'я, рос. *Фома Крилицын* — населений пункт (В'ят. губ.; Vasmer RGN, IX, 420) і под.

2. Велѣтсков (Фессалія, Ларисса) віднесене до слов'ян. *veletъ «велетень» (: рос. *велет*, укр. *велет* «т. с.», *Veletabi* — назва західнослов'янського племені в Мекленбурзі) ~ схв. *Veleta* (Зетско)⁶ < **Veleta gordъ/město*. Ми підтримуємо такий погляд, проте вважаємо, що Велѣтсков — неточний запис замість *Велѣтсков = слов'ян. *Velet-ьско ~ *veletъ. Сюди ж нім. *Wilzen* = зах.-слов'ян. *Veletove (Фасмер, I, 288: *велет*), ч. *Veletov*, *Veletín*, мор. *Veletice*, п. *Wielecin* — відантропонімі топоніми (Miklosich, 137: вел-).

3. У попередній статті циклу «Слов'янські топоніми на території Греції» ми розглядали назву Глалουτζάρι як псл. **xlēbožerъ*⁷. Не відмовляючись від такого тлумачення, пропонуємо ще одну можливість пояснення цього топоніма. Зокрема, досить імовірно, що форма Глалουτζάρι репрезентує спотворене *Глоулатцáри = *glubočerpi, яке продовжує псл. діал. *glŏbo-čьrpi (~ *glŏbъ «глибина»; рефлeksi див.: ЭССЯ, 6, 144; друга частина співвідносна з *čьrpati «черпати»), пор. точний відповідник у західній частині слов'янської мовної області, зокрема ч. *Hlubočerpu* — топонім⁸.

⁵ Ф. Славський зставляє цей формант зі слов'ян. -есъ. (*Ślawski F. Zarys słowotwórstwa prasłowiańskiego // Słownik prasłowiański / Pod red. F. Ślawskiego. — Wrocław etc., 1976. — Т. 2. — С. 33*).

⁶ *Vasmer M. Die Slaven in Griechenland. — Berlin, 1941. — S. 99.*

⁷ Докладніше див.: *Liadi O. I. Слов'янські топоніми на території Греції (етимологічний коментар). VIII // Мовознавство. — 2006. — № 4. — С. 60.*

⁸ *Šmilauer V. Nejstarší místní jména na území Prahy // Zpravodaj Místopisné komise ČSAV. — Praha, 1965. — Roč. 6. Č. 3. — S. 155 (із поясненням «люди, що видобувають коріння»).*

4. Γκριϋλάνος — річка в Епірі, в назві якої М. Р. Фасмер убачає слов'ян. *Gribanъ < *gribъ «гриб» ~ рос. *Грибановка, Грибаниха* — річки (Тамб. та Волог. губ.)⁹. Хоча таке зіставлення і лежить на поверхні (слов'янської гідронімії відомі назви з основою **grib-*), усе-таки воно значною мірою спирається на випадковий формальний збіг наведених назв. Тому в Γκριϋλάνος можна вбачати й відображення іншої слов'янської лексеми — *Grъb-anъ (?). Це утворення з формантом -анъ від тієї самої основи, що стала твірною для *grъb-ъtъ (: ч. *hřbet* «хребет», «спина», полаб. *grêb'ât* «т. с.», ст.-п. *grzebiet, grzebt* «спина»), тобто від варіанта зі ступенем редукції вокалізму щодо *grebti «гребти» (ЕССЯ, 7, 162).

5. Топонім Δερμλούνη (Аркадія) М. Фасмер розглядає разом із назвою Τερμλούνη, справедливо припускаючи відображення в них слов'ян. *terbyni «очищене місце» ~ цсл. *trъbъniti* (Ю. Шевельов реконструює архаїчнішу фонетичну форму *T_earbūnī)¹⁰. Справді, відомі випадки, коли автори грецьких документів іноді використовували δ для позначення слов'ян. t, проте ця обставина не знімає можливості відображення в Δερμλούνη псл. *dъrb-yni ~ *dъrbati, *dъrbnōti, пор. ч. *drbati, drbnouti*¹¹.

6. Балканську річкову назву Δροϋοβίτης (наприкінці ХІХ ст. — *Драговица*), відзначену в північно-західній Фракії¹², можна ідентифікувати як слов'янську і реконструювати для неї прототип **Drogovitъ(jъ)*. Формально — це ад'єктив зі словотвірною структурою, аналогічною до слов'янських лексем на зразок серб. *блатовит* «болотяний», *брдовит* «гірський» (Ристић, Кангрга, 31, 41), рос. *домовитый*, укр. *гордовитий* та ін. Основа **Drog-* співвідносна з норв. діал. *dragen* «сирість, вологість, волога», інший ступінь репрезентовано в лит. *drėgti (drėgau)* «відсиріти, промокнути», «почати танути», лтс. *drėgs* «сирий, вологий» (Fraenkel, I, 103). Прототип можна відновлювати і як **Drъgvitъ(jъ)* — ад'єктив, похідний на -it- від основи, репрезентованої в псл. *drъgvъ «болото, дреговина» (реконструкцію див.: ЕССЯ, 5, 139). Форма *Драговица*, зважаючи на о в Δροϋοβίτης, очевидно, виникла пізніше внаслідок ототожнення назви з онімами, похідними від фонетично близької основи *Драг-* «дорогий, любий», поширеної в південнослов'янській топонімії.

7. Форму Λελοῦνια Φ. Малінгудіс прочитує як слов'ян. *Lěrunja* — посесив на -j- від антропоніма *Lěrunъ* (~ *lěръ* «гарний», укр. *Ленуново* — озеро в кол. Харків. губ.)¹³. Однак графіка назви (диграф об, який часто використовувався для запису давнього слов'янського *у, і взагалі ряд випадків, коли за -оῦνια стоїть слов'ян. -упі) дозволяє варіантне тлумачення — *lěruni (~ *lěръ «клей»), рефлекс якого на сьогодні засвідчені лише в російській мові, пор. діал. *лєпънь* «реп'ях» (ЕССЯ, 14, 230). І навіть за умови виділення в Λελοῦνια суфіксального -up- посесивна деривація зовсім не обов'язкова через те, що існує відповідна апелятивна слов'янська лексика, яка могла бути використана в топонімії, пор. псл. *lěrunъ (: слн. *lepún* «назва рослини *Alisma plantago*», рос. діал. *лєпун* «мокрый сніг») < *lěpiti (ЕССЯ, 14, 224: лише словенський та російський матеріал). У такому разі Λελοῦνια відбиває просто граматичний варіант **lěrun'a* чи *lěrunъ.

⁹ Vasmer M. Op. cit.— S. 28.

¹⁰ Ibid.— S. 152; Shevelov G. A prehistory of slavic. The historical phonology of common slavic.— Heidelberg, 1964.— S. 416.

¹¹ Про дієслова див.: Варбот Ж. Ж. Праславянская морфология, словообразование и этимология.— М., 1984.— С. 78.

¹² Наведено за: Дринов М. С. Заселение Балканского полуострова славянами.— М., 1873.— С. 169.

¹³ Malingoudis Ph. Studien zu den slavischen Ortsnamen Griechenlands: 1. Slavische Flurnamen aus der messenischen Mani.— Wiesbaden, 1981.— S. 61–62.

8. Літохорі (Македонія, Пелла) прочитується як *Lipoor*. М. Фасмер зазначає, що цей онім — адаптація слов'ян. *Lipa «липа»¹⁴. Однак у польському гідроніміконі рееструються форми, які підказують інше тлумачення балканської назви, пор. *Lubchora* (2), *Lubchorz* — озеро (бас. Вісли; NWP, 162) — деривати від антропоніма **L'ubohorъ* (у першому випадку маємо родовий належності, в другому — дериват на -jъ), від якого утворене і **L'ubohor-jъ* (точніше — *Libohor-jъ як варіант із делябілізацією $\ddot{u} > i$) у грецьких слов'ян. Аналогічні назви зі згаданою фонетичною особливістю репрезентовано в п. *Libuchora*, *Libuhora*, *Libochora Wyżna* і *Nizna* — ойконіми (Vasmer RGN, V, 133), сюди ж укр. *Любохора* — назва притоки Опору та ін., другий компонент яких трактують як змінене *гора*¹⁵, що є не зовсім переконливим. Гадаємо, твірне особове ім'я складається з основ, представлених у **l'ubiti*, **l'ubъ(jъ)* та **hor-*, очевидно, варіантному за вокалізмом щодо *harati, укр. *хárити* «чистити» (відновлення див. ЭССЯ, 8, 20: *harati). Пор. інші композити з постпозитивним **-horъ*: *Dobrohorъ > *Dobrohorjъ > ст.-рос. *Доброхоръ* > *Доброхоръ*, 1603 р. — ойконім (ДТП, 611) зі ствердінням кінцевого *р* подібно до *Владимиръ* > суч. рос. *Владимир* — назва міста, *Kъrstohorъ > *Крстохор*, XIX ст. — поселення на межі Сербії та Македонії (Григорович, 179) ~ іє. *(s)ker- «різати». Пор. також ч. *Chořěl'ut*, *Chor* — особові назви ~ *horъjъ «темний, чорний» або укр. *хорий* = *хворий*, ч. *chorý*, *chvorý* «худий, виснажений» і под.¹⁶ По-іншому твірний для п. *Lubchora* (1252 р.) антропонім (як похідне від *Lubich / *Lubiech + -or- ~ *Lubomir*) розглядає Є. Дума¹⁷.

Стосовно використання графеми π для запису слов'ян. *b* пор., наприклад, *Терлітса* = *terbica чи **terbъca*¹⁸. Графіка топоніма свідчить про його народно-етимологічне зближення з гр. $\chi\omicron\rho\rho\iota$ «село» в грецькому мовленні, звідки ω в другій частині.

9. *Лѡкоѡη* — ойконім (Фессалія) у літературі розглянуто як слов'ян. *Lukovo* ~ *lukъ* «цибуля»¹⁹. На нашу думку, графіка назви дає підстави для тлумачення її як *Lokъva < *loku, -ъve — назва калюжі, ями з водою, водойми, пор. ще схв. *Lokva*, *Lokvo* (див. матеріал ЭССЯ, 16, 10).

10. Назва *Μέλμυος* (Фессалія, Трикала) визначена як така, що належить до слов'янських іменних основ типу *Μίληγγοί* (порівняння останньої з рос. топонімом *Меленки* вважається помилковим через його пізню хронологію)²⁰. *Μέλμυος* надійно пояснюється серед утворень за моделлю з суфіксом -igъ/-iga (**mel-ig-*). Твірною була основа дієслова *melti «молоти, подрібнювати».

¹⁴ Vasmer M. Op. cit.— S. 199.

¹⁵ Казлова Р. М. Беларуская і славянская гідранімія: Праслав. фонд.— Гомель, 2002.— Т. 2.— С. 76; див. ще: Трубачев О. Н. Названия рек Правобережной Украины.— М., 1968.— С. 159 (укр. *Libuchora* віднесене до молдавських гідронімів з огляду на, очевидно, фонетично вторинну форму *Ливихора*).

¹⁶ Шульгач В. П. Кілька зауваг до походження літописного *Оргоща* // Студії з ономастики та етимології. 2002 / Відп. ред. О. П. Карпенко.— К., 2002.— С. 220; див. ще: Шульгач В. П. Делябілізація 'у > і і її відображення в топонімії України // Східнослов'янські мови в їх історичному розвитку: Зб. наук. праць, присвячених пам'яті проф. С. П. Самійленка.— Запоріжжя, 1996.— Ч. 1.— С. 44 (другий компонент у **L'ubohorъ* пояснено у зв'язку з ч. діал. *choru* «темний, чорний»).

¹⁷ Дума J. Nazwy rzek lewobrzeżnego Mazowsza (z całym dorzeczem Pilicy).— Warszawa, 1999.— S. 74.

¹⁸ Vasmer M. Op. cit.— S. 76.

¹⁹ Ibid.— S. 93.

²⁰ Див.: Vasmer M. Op. cit.— S. 94.

11. У назві Μουκαβίτσα (Еліс) М. Фасмер вбачає форму на зразок схв., слн. *Vukovica*, болг. *Буковец*, схв. *Vukovec*²¹. Спостереження над засобами нотації слов'янських звуків у грецьких документах підтверджують можливість такого пояснення, однак не виключають альтернативної етимології цього топоніма. Вона передбачає прочитання Μουκαβίτσα як продовження псл. **mokav-ica* (йдеться про приклади позначення диграфом ου слов'янського о) — утворення від **mok-avъjъ* (пор. влуж. *tokawu* «який вбирає вологу»; Трофимович, 125) ~ **moknoti* «мокнути».

12. Фракійську річкову назву *Ολύανος В. Томашек уперше пояснив як форму, утворену в гнізді іє. **velg-* «мочити», і порівняв її з двн. *wolchan* «випаровування». Решта дослідників, які звертались до *Ολύανος, фактично повторювали цю етимологію²², зіставляючи фракійську форму з балтійськими гідронімами типу лтс. *Valga*, ятв. *Welzowe*, що дозволяють відновити прототипи **Volg-* / **Volg-in-*²³, а також порівнюючи її з апелятивами типу лтс. *valgs* «вологий, сирий», ст.-сл. *влага* «сирість, волога» < іє. **wolg-ā*²⁴, ст.-сл. *вѣлгъкъ*²⁵.

Погоджуючись із тим, що перед нами вторинна (а можливо — графічно спотворена) форма базового **Volg-*, водночас вважаємо, що пояснення історії потамоніма не обмежується лише порівнянням його з балтійським чи слов'янським матеріалом. Назва без натяжок етимологізується за допомогою ресурсів слов'янського словника, тому в розглянутому *Ολύανος однаково ймовірно вбачати псл. **Volg-anъ* чи, зважаючи на випадки позначення гр. α слов'янського о, **Volg-onъ* ~ **volga* «волога» (: рос. *вологá* «рідина, рідкий жир як спеція; страва», укр. *вологá* «жирна рідина» та ін.; Фасмер, I, 340). Для **Volg-onъ* існує балтійська паралель — лтс. *valgans* «сирий, вологий» (Walde, I, 306: **uelq-* / **uelg-*), але цей факт ще не свідчить про неслов'янський характер лексеми: обидві форми можуть бути паралельними (незалежними) рефlekсами однієї індоєвропейської основи. В усякому разі, **Volg-anъ* / **Volg-onъ* відповідають усім характеристикам слов'янської фонетики й афіксального інвентаря. До того ж *Ολύανος уже давно було залучене до етимологізації власне слов'янських лексем з основою **volg-* на правах їхнього генетичного відповідника (Фасмер, I, 340). Додамо, що *Ολύανος має аналог у вигляді варіанта з редуційним вокалізмом у східнослов'янському гідроніміконі, пор. ст.-рос. озеро *Вол'ган* (*Волганъ*, *Волган*), 1530 р. (ПРП, 27) < **Vьlganъ*²⁶.

²¹ Ibid.— S. 143.

²² Гиндин Л. А. Реконструкция фракийского языка в трудах В. Томашека // Балканско езиковане.— София, 1981.— 24 / 1.— С. 56.

²³ Топоров В. Н. К фракийско-балтийским языковым параллелям. 2 // Балканский лингвистический сборник.— М., 1977.— С. 75.

²⁴ Georgiev V. La toponymie ancienne de la peninsule Balkanique et la these mediterraneenne.— Sofia, 1961.— S. 25; Georgiev V. I. Introduction to the History of the Indo-European Languages.— Sofia, 1981.— S. 166, 168.

²⁵ Detschew D. Die thrakischen Sprachreste.— Wien, 1957.— S. 340.

²⁶ Пор. формально близький східнослов'янський матеріал як підставу для реконструкції аналогічного архетипу: Козлова Р. М. Русск. Волга и родственные названия // Студії з ономастики та етимології. 2005 / Відп. ред. В. П. Шульгач.— К., 2005.— С. 95–96. Залучення до списку рефлексів псл. **Vьlganъ* фрак. *Ολύανος, запропоноване у цій праці, вважаємо сумнівним: редукований заднього ряду в символах грецької графіки позначався як ου, ε, ι, υ, α, а також ω (у формах із метатезою тьlt > тьt), але не о, тому в цій формі логічніше вбачати відбиття дOMETATEЗНОГО псл. *tolt* (у діалектах, де метатеза не була проведена). Відсутність початкового В- (V-) свідчить не про його втрату, як зазначає Р. М. Козлова, а про діалектну білабіальну вимову анлаутного слов'янського V-, яке в комбінації з наступним голосним часто записувалось через *О- або Оυ-.

13. У топонімі Порторра́ц (Македонія, Козані) вбачають сліди турецького заселення Греції, тому цій назві близькі тур. *Putaras, Pitarasta*²⁷. Це припущення, як нам видається, не зовсім відповідає графічному оформленню назви: одразу постає питання про причини виникнення плавного *р* перед *т*. Воно знімається, якщо наведену форму розглядати серед слов'янських похідних від **pъrtъ* «товста тканина з льону», «назва різних виробів з цієї тканини» ~ **porti, *porjъ* «різати, розпорювати» (прототипи наведено за: Фасмер, III, 332, 334: статті *porbъtъ, porbъ* й *port* I), тобто як діал. **pъrto-rězъ* із другою частиною ~ **rězati* «різати». Отже, характер комбінації згаданих компонентів спонукає до висновку про метафоричну онімізацію назви особи за родом діяльності, семантично — «кравець» (?). Звертаючись до типології номінації в топонімії, наголошуємо на рос. *Портмо́й* — населений пункт (Костр. губ.; Vasmer RGN, VII, 299) ~ рос. діал. *портмо́й* «хто пере, заробляє пранням одягу, білизни» (Даль, III, 323) < **pъrto-муъ* ~ **муъ*, **мути* «мити».

14. Аналіз Епірської місцевої назви 'Расові́ста, 1321 р. (окр. Яннинський) у спеціальній літературі обмежується зіставленням із болгарським топонімом *Расово*²⁸, чого, з огляду на складнішу структуру, недостатньо. Наведена форма, на нашу думку, репрезентує псл. **Rosovišče*, в основі якого — апелятив із суфіксальним комплексом *-ov-išče* ~ **rosa* «роса». Кореневе *а* тут, як і в багатьох розглянутих раніше випадках, позначає псл. **о*.

15. Серботá (Мессенія, окр. Олімпійський; Гильфердинг, 295) репрезентує псл. **Serъv-ota* — похідне з формантом *-ota* від **sery*, *-ъve* (давня *ū*-основа) ~ іє. **ser-* «текти, струменіти» (про це гніздо див.: Walde, II, 497–505). Пор. п. *Serwy* — озеро (р-н озера Нецко в бас. Вісли; HW, 166) як наслідок граматичного переосмислення (причина — деетимологізація) **Serew* < **Sery*, *-ъve*²⁹. За цією ж моделлю з подібним значенням твірної основи утворене ст.-рос. *волгота* «вогкість, сирість» (СРЯ XI–XVII вв., 2, 313) ~ рос. діал. *во́лга* «ручай, що утворюється під час повені; гирло такого ручая» (АОС, 5, 35). По-іншому до генези Серботá (р-н Трифолі) підходив М. Фасмер, який зіставляв цю форму з назвою сербів *sъb*, схв. *Srbotina* — топонім³⁰.

16. Сеістро́вці (Епір, Яннина) зіставлене з формально близькими географічними назвами на зразок схв. *Sestrunj* (Спалато) та ч. *Sestrouň*³¹. Звідси абсолютною закономірною висновок про реалізацію в топонімі лексеми **sestr-unъ* ~ **sestra* «сестра». Так само ймовірно і варіантне тлумачення формантної частини як *-упі* / *-упь* (про можливість нотації цього суфікса грецьким *-ovъci* вже йшлося вище, пор. Дермо́вці), тим більше, що відповідне утворення справді функціонує у слов'янській апелятивній лексиці, пор. (похідне) рос. діал. урал. *сѣстрынька, сѣстрынька* «сестра» (СРНГ, 37, 237)³². Тому, реконструюючи архетип розглянутої лексеми, слід передбачати альтернативне **sestryni* / **sestryнь*. Уточнимо, що при будь-якій реконструкції схв. *Sestrunj* (*Sestrûnj* — острів у Адріатичному морі) *не належить* до утворень, споріднених із Сеістро́вці та ч. *Sestrouň*, будучи омонімічною формою, пор. найдавнішу

²⁷ Vasmer M. Op. cit.— S. 186.

²⁸ Ibid.— S. 49.

²⁹ Стосовно гідронімної лексики з коренем **ser-* див. ще: Шульгач В. П. Гідронімія бассейну Стиру.— К., 1993.— С. 74–76.

³⁰ Див.: Vasmer M. Op. cit.— S. 149.

³¹ Ibid.— S. 49–50.

³² Якщо, звичайно, ці форми не фонетично вторинні до **сестрынька*, пор. еволюцію в діалектному мовленні *глазoньки* > *глазыньки*.

фіксацію цього топоніма під 1420–1479 рр. у Млетському землішнику, де він виступає як *Sestrugn*³³.

17. Топонім Сѣтоѡа (Македонія, Флорина) у М. Фасмера прочитується як *Setoma, Setmo*³⁴. Подальша його етимологічна експертиза спирається на зіставлення з давньоруським гідронімом Сѣтомаа (р-н Києва). У фаховій літературі пояснення цієї назви орієнтується на слов'янське словотвірне гніздо з основою **sět-* «плетсти, зв'язувати»³⁵, і як результат такого розгляду для неї пропонується праформа **Sět-om-ja*³⁶. Приймаючи таку етимологію в цілому, уточнимо лише функцію *-om-*. Цей формант виділився з основ дієприкметників на *-o-m-* на зразок **vedomъ(jь)* (~ *vedo, *vesti), **nesomъ(jь)* (~ *neso, *nesti) та ін. і став використовуватися як самостійний словотвірний засіб, функціонально близький до ад'єктивних суфіксів, або власне як ад'єктивний (таке припущення міститься вже в «Історичній граматиці чеської мови» Я. Гебауера³⁷). Про це свідчить семантика іменників, похідних із цим новим *-om-* (іноді в йотованій формі, очевидно, *j* — засіб субстантивації), яка містить вказівку на ознаку, тим більше, що приєднувався він найчастіше до прикметникових основ. Пор.: бр. діал. *сырбмля* «сире, мокре (дрова, сіно, солома)» (Варава, 118) ~ *суръjь «сирий», укр. діал. *близбм*, *близбмий* «близький» — фонетично вторинні форми щодо *близбмий* «т. с.» (Грінченко, 1, 73) ~ **близъ(jь)* (його репрезентанти див.: ЭССЯ, 2, 121–122), рос. *Верхоменский*, XVII–XVIII ст. — назва стану (Поливанов, Красовский: географ. указатель) < **Верхом-ьн-* ~ *верхома / *верхомый ~ *верх*, серб. *Gòlum* — назва скелі (Halilović, 433) < *Golom (перезвук *o* > *u* зумовлений підвищенням ступеня лабіалізації під впливом наступного губного) ~ **golъ(jь)* «голий», а також наведені у праці І. М. Железняк українські поліські діалектизми *сухбмл'а* «худорлява людина», *старбмл'а* «дрантя; доросла розсудлива дитина»³⁸, явно співвідносні з ад'єктивами *сухий*, *старій*.

З огляду на викладені вище міркування (явний десубстантивний та деад'єктивний характер дериватів і ад'єктивна функція інноваційного *-om-*), нам видається доцільним відхилити погляд, згідно з яким географічні назви на зразок укр. *Верхомля* (територія Львів. обл.) та рос. *Сыромля* (декілька водних об'єктів у бас. Оки, а також як антропонім) кваліфіковані власне як дієприкметники пасивного стану теперішнього часу³⁹, хоча з думкою про давність таких онімів ми погоджуємося.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

- АИ — Акты исторические, собранные и изданные Археографическою комиссиею.— СПб., 1841–1843.— Т. 1–5 и Указатель.
 АОС — Архангельский областной словарь / Под ред. О. Г. Гецевой.— М., 1980–2001.— Вып. 1–11.

³³ *Skok P.* Slavenstvo i romanstvo na Jadranskim otocima. Toponomastička ispitivanja.— Zagreb, 1950.— Кnj. 1.— С. 100–101 (із зауваженням щодо проблематичності аналізу *Sestrúnj* та його мовної атрибуції через брак давніх фіксацій).

³⁴ *Vasmer M.* Op. cit.— С. 195.

³⁵ *Железняк І. М.* Походження давньоруського гідроніма Сѣтомаа // Мовознавство.— 1983.— № 3.— С. 25–28.

³⁶ *Шульгач В. П.* Праслов'янський гідронімний фонд: Фрагмент реконструкції.— К., 1998.— С. 241 (без коментаря щодо сегмента *-om-*).

³⁷ *Gebauer J.* Historická mluvnice jazyka českého: Tvarosloví (II. Časování).— Praha, 1958.— D. 3.— С. 92–93.

³⁸ *Железняк І. М.* Знач. праця.— С. 28.

³⁹ *Казлова Р. М.* Знач. праця.— С. 213–214, 218.

- Варава — *Варава Г.* 3 лексикі вёсак Бабровічы, Замасточча, Катка, Слабодка // Матэрыялы для слоўніка народна-дыялектнай мовы.— Мінск, 1960.— С. 111–120.
- Гильфердинг — *Гильфердинг А.* История сербов и болгар. Кирилл и Мефодий. Обзор чешской истории // Гильфердинг А. Собрание сочинений.— СПб., 1868.— Т. 1.— 442 с.
- Григорович — *Григорович В.* Очерк путешествия по европейской Турции (с картою окрестностей Охридского и Преспанского озер).— М., 1877.— 207 с.
- Грінченко — *Словарь української мови / Упоряд. з дод. влас. матеріалу Б. Грінченко.*— К., 1907–1909.— Т. 1–4.
- Даль — *Даль В. И.* Толковый словарь живого великорусского языка.— М., 1955.— Т. 1–4.
- ДТП — *Русская историческая библиотека : Дела Тайного Приказа.*— СПб., 1908.— Кн. 2.— 273 с.
- ЭССЯ — *Этимологический словарь славянских языков : Праслав. лекс. фонд / Под ред. О. Н. Трубачева.*— М., 1974–2007.— Вып. 1–33.
- Поливанов, Красовский — *Поливанов В. Н., Красовский В. Э.* Материалы исторические и юридические района бывшего приказа Казанского дворца.— Симбирск, 1898.— Т. 2.— 403 с.
- ПРП — *Памятники русской письменности XV–XVI вв. : Рязанский край / Под ред. С. И. Коткова.*— М., 1978.— 265 с.
- Ристић, Кангрга — *Ристић С., Кангрга Ј.* Речник српскохрватског и њемачког језика.— Београд, 1928.— Д. 2.— 1263 с.
- СРНГ — *Словарь русских народных говоров / Под ред. Ф. П. Филина и Ф. П. Сороколетова.*— Ленинград ; СПб., 1966–2006.— Вып. 1–40.
- СРЯ XI–XVII вв. — *Словарь русского языка XI–XVII вв. / Гл. ред. С. Г. Бархударов, Ф. П. Филин, Д. Н. Шмелев, Г. А. Богатова.*— М., 1975–2002.— Вып. 1–26.
- Трофимович — *Верхнелужицко-русский словарь / Сост. К. К. Трофимович.*— М. ; Бауцен, 1974.— 564 с.
- Фасмер — *Фасмер М.* Этимологический словарь русского языка / Пер. с нем. и доп. О. Н. Трубачева.— М., 1986–1987.— Т. 1–4.
- Fraenkel — *Fraenkel E.* Litauisches Etymologisches Wörterbuch.— Heidelberg ; Göttingen, 1962.— Bd 1–2.
- Halilović — *Halilović S.* Iz onomastike jugoistočne Hercegovine i južne Dalmacije // Ономатолошки прилози / Гл. уред. П. Ивић.— Београд, 1996.— Т. 12.— С. 417–438.
- HW — *Hydronimia Wisły: Wykaz nazw w układzie hydrograficznym / Pod red. P. Zwolińskiego.*— Wrocław etc., 1965.— Cz. 1.— 466 s.
- Miklosich — *Miklosich F.* Die Bildung der slavischen Personen- und Ortsnamen.— Heidelberg, 1927.— 354 s.
- NWP — *Szulowska W., Wolnicz-Pawlowska E.* Nazwy wód w Polsce : Układ alfabetyczny.— Warszawa, 2001.— Cz. 1.— 337 s.
- Vasmer RGN — *Russisches geographisches Namenbuch / Begr. von M. Vasmer.*— Wiesbaden, 1962–1980.— Bd 1–10.
- Walde — *Walde A.* Vergleichendes Wörterbuch der indogermanischen Sprachen.— Berlin und Leipzig, 1927–1930.— Bd 1–2.

O. I. ILIADI

SLAVONIC TOPONYMS IN TERRITORY OF GREECE. IX (the etymologic comment)

In the article is proposed an etymologic interpretation of ancient Slavonic toponyms in the territory of medieval Greece. As in previous articles of this circle in this one the aim of reconstructing of original form and structural characteristics of appellatives that were conserved in stems of settled places names is rised.

Key words: etymology, Old-Slavonic, reconstruction, derivat.